

»Vso Kino bi ti kupil«: nakupovanje pomorščakov v Vzhodni Aziji

Bogdana Marinac

Predmeti z drugih celin imajo v domovih številnih pomorščakov in njihovih dedičev še danes posebno mesto. Podobno je bilo v preteklosti, ko se je dom marsikaterega pomorščaka prav po tem močno razlikoval od domov številnih drugih prebivalcev. Predmeti so reprezentirali njihov poklic, njihova potovanja in stike s tujimi kraji, s čimer so odstopali od velike večine prebivalstva. Bili so izraz njihove identitete in njihovega kolektivnega spomina. Bolj ali manj pomembno vlogo pa so imeli tudi pri širjenju vedenja o tujih krajih in kulturah ter pri oblikovanju predstav o kulturah Vzhodne Azije.

Iz zapuščin pomorščakov habsburške vojne mornarice se je ohranilo veliko predmetov iz Vzhodne Azije. Kljub temu, da gre le za ostanke tega, kar so pomorščaki prinesli domov, lahko z njihovo pomočjo ob upoštevanju pisnih virov in intervjujev z dediči pomorščakov ugotavljamo, kaj so raje kupovali ter kakšen odnos so imeli do predmetov in tujih kultur tako oni kot njihovi potomci. V zbirkah slovenskih pomorščakov iz obdobja med svetovnima vojnama in iz prvih dveh desetletij po drugi svetovni vojni, ko so razen nekaj izjem v Vzhodno Azijo pluli le z ladjami trgovske mornarice, se je ohranilo le nekaj vzhodnoazijskih predmetov. Zato te zbirke ne omogočajo tovrstne analize. Vendar pa lahko s pomočjo primarnih in sekundarnih ustnih virov ter pisnega in slikovnega gradiva (slika 1) ugotovimo, kakšne so bile nakupovalne prakse pomorščakov v tem obdobju ter zakaj se pri njih ni ohranilo več neevropskih predmetov. Intervjuji s pomorščaki iz obdobja po prvi svetovni vojni so dobrodošli tudi zaradi lažjega razumevanja navad pomorščakov iz starejših obdobj.

Kupovanje predmetov – med možnostmi in željami

Pomorščaki so se v tujini najpogosteje zadrževali v bližini pristanišč. Če je ladja tam ostala dovolj dolgo in so bile za to primerne razmere, so dobili navadno dovoljenje za poldnevno izkrcanje. Celodnevni ali večdnevni izhodi so bili redki (Vidović 2004, 208, 212) in predvsem v vojni mornarici večinoma omejeni zgolj na častnike (Viktor Kristan, Anton Haus in Fran Vilfan) (Marinac 2017, 95, 99, 100, 127). Tudi zaradi tega je pot številne pomorščake zanesla le do bližnjih lokalov s pijačo in jedačo ter javnih hiš, za kar so nekateri fantje in možje nižjih činov porabili ves zaslužek. Drugi so vsaj en izhod v tujem pristanišču izkoristili za bežen ogled bližnjega kraja. Na kopnem so kupili vsaj razglednico za pošiljanje ali se fotografirali (PMSMP, Rupnik, Spomini; PMSMP, Lipovž, spomini; Dolenc 1892; Domjan 1912; Pohar, 1951). Častniki Anton Dolenc, Viktor Kristan (slika 2) in Anton Haus, kadet Vinko Vidmar, podčastnik Martin Toplak ter številni drugi pomorščaki avstro-ogrske vojne mornarice pa so ogledu krajev in znamenitosti namenili velik del prostega časa (Dolenc 1892; Pohar 1951; Pahor in Petek 1980; Vidmar 1880). Podobno je veljalo za pomorščake trgovskih mornaric.¹

¹ Intervju, Dušan Ivančič, izvedla Bogdana Marinac, 14. 12. 1994; intervju, Zorko Tavčar, izvedla Bogdana Marinac, 21. 3. 1994; intervju, Branimir Velkaverh, izvedla Bogdana Marinac, februar 1987; intervju, Josip Toić, izvedla Bogdana Marinac, 6. 9. 1993.

Slika 1: Ulica Motomachi s trgovinami v Kōbeju, fotografija, Japonska, 30. leta 20. stoletja (album fotografij in razglednic Dušana Mayerja, PMSMP).

Slika 2: Viktor Kristan s častniki z ladje Leopard na poti do grobnic dinastije Ming pri Nanjingu, fotografija, Kitajska, 1908 (album fotografij Viktorja Kristana, PMSMP).

Slika 3: Japonski trgovci predstavljajo svoje izdelke pomorščakom na avstro-ogrski torpedni križarki Kaiserin Elisabeth, fotografija, Japonska, 1908–1910 (zbirka fotografij Antona Ukmarja, PVZP).

Častniki vojne mornarice habsburške monarhije, ki so izhajali iz srednjega in višjega sloja in so predstavljali družbeno elito, so imeli več možnosti za izlete po kopnem in v bolj oddaljene kraje ter posledično nakupe kot ostali člani posadke. A ne le zaradi lažjih izhodov, visokih plač, ki so jih v tujini dobivali v zlatih ducatih (Diens 2019, 53–54),² in tudi sicer boljših finančnih zmožnosti. V tujini so jih predstavniki monarhije in prijateljskih držav ter ugledni domačini pogosto vabili na uradne sprejeme in prijateljska srečanja. Anton Haus, Viktor

Kristan in nekateri drugi so bili celo na dvorih. Za častnike so organizirali tudi ogledе krajevnih znamenitosti. Tako so si med drugim na Kitajskem ogledali proizvodnjo porcelana, svile, posode v tehniki *cloisonné* in čaja (PMSMP, Kristan, Dnevnik; PMSMP, Rupnik, Spomini; PMSMP, Lipovž, spomini; Dolenc 1892; Domjan 1912; Pahor in Petek 1980; Viaggio intorno al globo 1862). Na številne izlete in sprejeme so vabili tudi kadete, ki so se tako učili častnikom primernega vedenja (Bach-Ritter 1989, 165–166; Dolenc 1892; Vidmar 1880). Gostitelji so lahko pomorščakom svetovali, kaj in kje kupiti. Predvsem poveljniki ladij so kak predmet dobili tudi v dar, kot je veljalo za poveljnike ladij Splošne plovbe po drugi svetovni vojni

2 Zlati ducati iz dunajskih kovnic so bili najvišje kakovosti in izdelani iz 20-karatnega zlata, zaradi česar so jih trgovci na vzhodu zelo cenili. To je bil neke vrste skrivni dodatek k plači častnikov (Diens 2019, 53–54).

(npr. Dušan Mayer, Branimir Velkaverh). Redkeje so domačini domov povabili člane nižje posadke (PMSMP, Lipovž, Spomini) ali tudi zanje organizirali izlete (Domjan 1912, PMSMP, Rupnik, Spomini).

Po letu 1905 so vse člane posadke redno vodili na ogleda bojišč in muzeja rusko-japonske vojne v letih 1904–1905, o čemer pripovedujejo tudi fotografije in razglednice, ki so jih pomorščaki tam kupovali (PMSMP, Lipovž, Spomini; PMSMP, Koršič, album; PMSMP, Blaznik, album; PMSMP, Lipovž, album). A možnosti za nakupovanje so bile tudi v bližini ladje. Prodajalci so prihajali do ladij, nekateri pa so izdelke prinesli celo na krov. O prodajalcih, ki so s sadjem ter drugimi pridelki in obrtniški izdelki v Hongkongu prihajali na ladjo, je pisal Ivan Rupnik (PMSMP, Rupnik, Spomini), o prodaji na ladjah pa govorijo tudi fotografije Antona Ukmarja (slika 3). Prav tako so o tem pripovedovali pomorščaki trgovskih mornaric iz obdobja po prvi in drugi svetovni vojni.³ Toda marsikateri pomorščak iz nižjega sloja je denar raje porabil za zabavo oziroma zaslužka, ki bi ga lahko prinesel domov, ni želel porabiti za nepotrebne izdatke.

V zapuščinah pomorščakov nižjih činov najdemo zato najpogosteje le eno ali več razglednic in fotografij, redkeje albume razglednic in fotografij ali nekaj manjših in cenovno ugodnih predmetov. Le občasno so podčastniki domov prinesli tudi nekoliko večje izdelke, med katerimi so zlasti čajni servisi in vaze, kipci in vezene na svilo. Po drugi strani pa so častniki pogosteje domov prinesli večje zbirke predmetov, med katerimi so tudi kosi pohištva, umetnine in drugi dražji predmeti.

Ovira za nakupovanje pomorščakov nižjih činov vojne mornarice so bili tudi njihovi bivalni pogoji na ladji. Častniki vojne in trgovske mornarice so imeli svoje kabine, ki so jih uporabljali tudi kot pisarne. Tam so predmete hranili v omarah, posteljnih predalih ali lesenih potovalnih skrinjah. Z nekaterimi so kabino tudi okrasili (sliki 4a

in 4b). Razporedili so jih po pisalni mizi, policah in stenah, kamor so obešali tudi pahljače. Dovolj prostora za nekaj predmetov so imeli v kabinah tudi višji podčastniki vojne mornarice ter člani nižje posadke trgovskih ladij, ki so si kabine delili z manjšim številom mož. Pomorščaki nižjih činov vojne mornarice in kadeti, ki so spali v velikih skupnih spalnicah, navadno na visečih posteljah (Dolenc 1892; PMSMP, Rupnik, Spomini), pa so svoje imetje, zlasti uniforme, hranili v mornarskih vrečah, kjer ni bilo veliko prostora za nakupljene izdelke. Njihovo premoženje pa v skupnih prostorih tudi ni bilo varno pred krajo⁴ (PMSMP, Rupnik, Spomini; Dolenc 1892). Domnevamo lahko, da so tudi zaradi tega raje kupovali manjše poceni predmete, kot so razglednice, fotografije, vezene, manjši predmeti iz porcelana in podobno. Prav tako so možnosti za shranjevanje ponujala ladijska skladišča, a tudi tam so imeli prednost možje na višjih položajih. O vplivu možnosti transporta na nakupovanje govorijo tudi predmeti iz zapuščine kapitana bojne ladje Antona Dolenca. Ker se je nameraval iz Kitajske vrniti z vlakom preko Moskve, je s seboj prinesel le majhne in lahke predmete (PMSMP, SEM).

Na možnosti nakupov so odločilno vplivale vojne in spopadi. Medtem ko so se avstrijski in avstro-ogrski pomorščaki do leta 1914 na Japonskem počutili povsem varno, so bile ponekod na Kitajskem, ki so si jo delili tujci in kjer je bila razširjena revščina, pogoste goljufije in kraje, vključno z napadi na tujce, ki so bili med številnimi domačini prav zaradi tega osovraženi. Zaradi tega so pomorščakom odsvetovali zadrževanje v nekaterih predelih mest in jim priporočali hojo v skupinah (Vidović 2004, 214; PMSMP, Lipovž, Spomini; Domjan 1912). Po zapisih vodnika mornariške pehote Franca Cvelfa, ki je v času kitajske revolucije, v letih 1911–1912, služil v odredu avstro-ogrškega diplomatskega predstavništva v Tianjinu, se je odred zaradi kitajskih poskusov napada vsaj enkrat umaknil iz vojašnice (Marinac 2017, 146–147). O bojih proti Kitajcem

3 Intervju, Josip Tojić, izvedla Bogdana Marinac, 6. 9. 1993; intervju, Dušan Ivančič, izvedla Bogdana Marinac, 14. 12. 1994; intervju, Zorko Tavčar, izvedla Bogdana Marinac 21. 3. 1994.

4 Po zapisih Ivana Rupnika, Antona Dolenca in nekaterih drugih so bile zelo pogoste zlasti kraje uniform (PMSMP, Rupnik, Spomini; Dolenc 1892).

Sliki 4a in 4b: Kabina častnika na avstro-ogrski korveti Donau, fotografija, 1894–1895 (album fotografij »S. M. S. Donau 1894–1895« kontraadmirala Metoda Kocha, PMSMP).

Slika 5: Kitajski kadilnik pred Mornariškim muzejem v puljskem arzenalu, fotografija, fotograf Alois Beer (1833–1897), 1901–1902 (fototeka, ZPMP).

ter o bojazni pred ugrabitvijo je v dnevniku pisal mornar Matija Domjan, ki je leta 1900 v Pekingu branil veleposlaništvo (Domjan 1912). Govorice o napadih na tujce leta 1914 pa je omenjal Anton Lipovž (PMSMP, Lipovž, Spomini). Iz tega izhaja, da so imeli pomorščaki v času spopadov na Kitajskem manj priložnosti za nakupovanje in so lažje kupovali na Japonskem. Poleg tega so tedaj ladje obiskale manj vzhodnoazijskih pristanišč kot običajne postajne ladje. Tudi v zbirkah pomorščakov,

ki so bili med prvo in drugo svetovno vojno v japonskem ujetništvu, so se zaradi tega ohranile predvsem razglednice in fotografije. O nevarnosti in omejitvah za izhode na Japonskem pa so poročali tudi pomorščaki trgovske mornarice, ki so v Vzhodno Azijo pluli med drugo svetovno vojno (Marinac 2002, 75).

Toda ohranjeni predmeti so dokaz, da so prav v vojnem času nastale večje zbirke pomorščakov avstro-ogrske vojne mornarice. Iz časa boksarske

vstaje izvira zbirka Frana Vilfana, zbirka Ivana Skuška pa je nastala med prvo svetovno vojno. Po pripovedovanju dedičev je veliko predmetov domov prinesel tudi mornar Matija Domjan, a so bili po njegovi smrti uničeni.⁵ Vojne razmere na Kitajskem so povzročile poceni prodajo naropanih predmetov. Med boksarsko vstajo in takoj po njenem zatrtju so po svetiščih, domovih in palačah, celo cesarskih palačah, plenili tujci in domači roparji. Plenjenjem so sledile prodaje in dražbe na prostem (Klein 2005, 208–214; Klein 2024). Avstro-ogrski pomorščaki so torej ukradene predmete lahko kupili, nekateri pa so sodelovali tudi pri ropanju. Anton Haus je ob prevzemu poveljstva ladje Kaiserin und Königin Maria Theresia na Japonskem ogorčeno ugotovil, da so vse avstro-ogrške ladje v Vzhodni Aziji natrpane z naplenjenimi predmeti ter da se častniki brez sramu pogovarjajo o plenjenju (Halpern 1998, 36). Predmetov niso ropali le zase, temveč tudi za države, vladarje in mornarice. Ob boku mornaric kolonialnih velesil so želeli z naplenjenimi predmeti moč in ugled države potrditi tudi avstro-ogrski pomorščaki. Anton Haus je v dnevniku med drugim omenjal velik bronast kip, ki so ga namenili za Mornariški kazino v Pulju (Halpern 1998, 36). Ta kip, pravzaprav velik kadilnik, so leta 1901 razstavili pred Mornariškim muzejem v puljskem arzenalu (slika 5),⁶ leta 1902 pa podarili cesarju Francu Jožefu in odpeljali v zgodovinski muzej na Dunaju.⁷ V Mornariškem muzeju v Pulju so bili kratek čas poleg kitajskih zastav, ki so jih v bojih proti Kitajcem zasegli avstro-ogrski odredi (dokumentacija ZPMP), tudi rdeč lesen tridelni paravan cesarskega prestola, velika bronasta žara in velik kip Bude iz palače Nanhaizi. Tudi te so odpeljali na Dunaj, kjer jih danes hranijo v Weltmuseumu.⁸

Pomorščaki predmetov niso kupovali le zase, temveč tudi za sorodnike in znance. Razen razglednic so zlasti častniki sorodnikom prinesli tudi dražje predmete. Anton Dolenc je v pismih nečakom obljubljal znamke in druge predmete (PMSMP, Dolenc, pismo Antona Dolenca Pepiju, na morju, 17. X. 1909). O predmetih, s katerimi jih je obdaril, so ti pozneje tudi pripovedovali.⁹ V pismu je predmete prijatelju obljubljal tudi kadet Vinko Vidmar (Vidmar 1880). Fotografije pa nakazujejo na to, da je Anton Haus različnim sorodnikom prinesel paravane (zasebni arhiv družine Trenz). Anton Haus in Jožef Spetič naj bi z vzhodnoazijskimi predmeti obdarovala tudi mladoporočence.¹⁰ Znanci pa so pomorščake za predmete tudi prosili. Iz razglednice, ki jo je podčastnik Franc Cvelf leta 1912 iz Tianjina poslal podčastniku Avgustu Blazniku, je razvidno, da ga je slednji prosil, naj mu da izdelati vezenino na svilo. Ali mu je ugodil, ni znano, zagotovo pa mu je poslal 40 razglednic (PMSMP, Blaznik, album; več Marinac 2017, 146–148). Še več razglednic je podčastnik Zvonimir Ožegović von Barlabaševac poslal zbiratelju razglednic, mornariškemu kurtu Ivanu Koršiču, ki je na ta način od njega verjetno dobil tudi album zanje (PMSMP, Koršič, album). O tem, da so sorodniki pomorščakom naročali predmete tudi v poznejših obdobjih, pa govorijo pisma častnika Vladimirja Štolfe, ki je plul na ladjah Jugoslavenskega Lloydja. Leta 1938 ga je sestra Malči prosila, naj ji v Kanadi kupi svilo. To se mu je zdelo nesmiselno, saj je bila, kot je napisal, cena svile najugodnejša na Japonskem in v Indiji, kamor pa sam skoraj gotovo ne bo odpotoval (PMSMP, Vladimir Štolfa, pisma očetu in Vidi 1933–1938).

5 Intervju, Bojan Domjan, izvedla Bogdana Marinac, 5. 3. 2024.

6 Za pomoč pri iskanju provenience se zahvaljujem Brunu Dobriću in Katarini Marić iz Primorskega in zgodovinskega muzeja Pulj.

7 Danes ga hranijo v dunajskem Svetovnem muzeju. Za pomoč se zahvaljujem Bettini Zorn (Weltmuseum Wien).

8 Za informacije se zahvaljujem Bettini Zorn (Weltmuseum Wien) in Alexandri Nachescu.

9 Intervju, Ščitomir Dolenc, izvedel Igor Presl, 12. 8. 1991.

10 Intervju, Aleš Lajovic, izvedla Bogdana Marinac, 9. 1. 2024; Intervju, Sonja Goljuč, izvedla Bogdana Marinac, 14. 3. 2023.

Slika 6: Album fotografij s potovanj častnika stroja na tovorni ladji Jugoslavenskega Lloydja Karla Čepregija, usnje, papir, Kitajska, pozna 30. leta 20. stoletja (zbirka Karla Čepregija, PMSMP).

Različne nakupovalne prakse

Pomorščaki različnih mornaric so imeli različne nakupovalne navade. Medtem ko predmeti iz zbirk pomorščakov vojne mornarice habsburške monarhije skupaj z nekaterimi drugimi viri govorijo o tem, da so častniki ter nekateri podčastniki in navadni mornarji v Vzhodni Aziji razen razglednic in fotografij kupovali spominske predmete, za pomorščake nekaterih drugih mornaric to skorajda ne velja. Pomorščaki nižjih činov na italijanskih trgovskih ladjah, ki so želeli domov prinesiti čim več denarja, so v obdobju med svetovnim vojnama spominke le redko kupovali. Tovrstni nakupi so bili pogostejši med častniki in tistimi, ki so imeli za seboj že dolgo pomorsko kariero. Po besedah Pirančana Vittoria

Rotterja, ki je plul na ladji Persia Tržaškega Lloydja na redni liniji med Trstom ter Kitajsko in Japonsko, pa pomorščakom ni manjkalo denarja, ker so bili že dolgo vkrcani in ker so v Indiji in na Japonskem kupovali različne predmete, ki so jih v Italiji z velikim dobičkom – po dva- ali trikrat višji ceni – preprodajali (Zanlorenzi, 2010, 396).

Podobno je veljalo za pomorščake avstro-ogrske trgovske mornarice. Na ta način so do predmetov prišli tudi nekateri zbiratelji, lastniki muzejev in trgovci z »eksotičnimi« predmeti. Čeprav za slovenski prostor o tem ni podatkov, so predmete za prodajo na drugih koncih sveta kupovali tudi pomorščaki vojne mornarice habsburške monarhije. Tako so svoje zbirke neevropskih predmetov (etnoloških, umetniških in naravoslovnih) bogatili tudi

| Slika 7: Trgovina na Japonskem, fotografija, 30. leta 20. stoletja (album fotografij in razglednic Dušana Mayerja, PMSMP).

nekateri državni, narodni in zasebni muzeji, ki so pomorščake občasno vnaprej prosili za predmete ter jim dajali navodila, kaj in na kakšen način naj kupujejo. Predmete iz Vzhodne Azije so prodali tudi nekateri slovenski pomorščaki avstro-ogrske vojne mornarice. Med njimi sta mornarja Karel Mraz in Matija Kliner, ki pa predmetov nista kupila s tem namenom. Vsaj Karla Mraza je v prodajo prisilila finančna stiska.¹¹

Slovenci na trgovskih ladjah Kraljevine Jugoslavije pa kljub temu, da so bili večinoma častniki, predvsem zaradi slabih plač po njihovih izjavah s potovanj niso prinašali spominskih predmetov. Poleg tega so zelo redko pluli v Vzhodno Azijo. Iz zapuščin častnikov jugoslovanske trgovske mornarice so se iz tega obdobja ohranile le fotografije in

razglednice ter albumi (sliki 6 in 7), ki so jih nekateri kupili v Vzhodni Aziji (PMSMP, Dušan Mayer, album; PMSMP, Karel Čepregi, album; PMSMP, fototeka pomorščakov trgovske mornarice Kraljevine Jugoslavije).

Jugoslovanski pomorščaki so v Vzhodni Aziji spominske predmete redko kupovali tudi v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni. Kakor so pripovedovali, jim njihov zaslužek tega tedaj še ni omogočal. Pomorščaki Splošne plovbe Piran, ki so bili v 50. letih v Vzhodni Aziji, so poudarjali, da na Kitajskem tedaj sploh niso imeli priložnosti za nakupe. Kljub temu, da so posadki ladje Rog v mestu Qingdao tamkajšnji oblastniki priredili veličasten sprejem in jo peljali na izlet, se po državi niso smeli prosto gibati (Derganc 2004, 40–42), po besedah kapitana dolge plovbe Dimitrija Pahorja pa tudi

¹¹ Intervju, Rudi Mraz, izvedla Bogdana Marinac, 25. 11. 2016.

niso imeli kam iti: »Ulice v mestih so bile skoraj prazne. Lokali so bili zaprti ali jih ni bilo. Izjema je bil poleg Japonske Hongkong. Samo tam smo lahko kupili spominke.«¹²

Slovenski pomorščaki so spominske predmete pogosteje kupovali šele v 70. letih 20. stoletja, in sicer zaradi naraščanja njihovih dohodkov. Predmete so prinašali iz različnih delov sveta, tudi iz Vzhodne Azije, vendar so slednji med neevropskimi predmeti v manjšini. Tudi po tem se njihove zbirke razlikujejo od zbirk pomorščakov habsburške monarhije. V zbirkah pomorščakov Splošne plovbe je veliko predmetov iz zahodne Afrike. Največ je slik, kipcev, mask in drugih dekorativnih predmetov. Iz Japonske so številni častniki prinesli lutke Japonk ter predmete iz porcelana, iz Kitajske pa je več pomorščakov poleg drugih predmetov prineslo lesen kipec božanstva Shouxing.¹³

Pomorščaki so v tujini razen predmetov, ki so v očeh pomorščakov in poznejših lastnikov prezentirali tujo deželo in kulturo, kupovali dobrine za vsakdanjo uporabo na ladji in doma, ki se zaradi izrabe ali porabe do danes niso ohranile. Sem lahko uvrstimo čaj, o kupovanju katerega v Vzhodni Aziji razen pripovedi pomorščakov avstro-ogrske vojne mornarice in pomorščakov iz obdobja po prvi svetovni vojni govori tudi embalaža za čaj iz zapuščine podčastnika avstro-ogrske vojne mornarice Antona Ukmarja.

Nakupovanje predmetov za uporabo na ladji je bilo zlasti med pomorščaki trgovske mornarice bolj razširjeno kot kupovanje spominskih predmetov. Člani posadk tovornih ladij, ki za razliko od pomorščakov na vojaških in potniških ladjah niso nosili uniform, so v tujini pogosto kupovali predvsem oblačila.¹⁴ Pomorščaki so dobro vedeli, kje se kaj najbolj

izplača kupiti. Denar, ki so ga dobili v tuji valuti, so najraje potrošili v državah, kjer so bile dobrine cenejše kot doma. Po navedbah Josipa Toića, ki je v 30. letih 20. stoletja na italijanski tovorni ladji Monte Piana plul v Afriko, Indijo, Indonezijo, na Kitajsko in Japonsko, je bilo najceneje v Singapurju, Šanghaju in Hongkongu.¹⁵ Pomorščaki jugoslovanske trgovske mornarice, ki so najpogosteje pluli v Južno Ameriko, pa so v tem času najugodnejše kupovali v Braziliji, Argentini, Urugvaju in Čilu ter na Japonskem. Josip Toić se je spominjal, da so bile v Bombaju in Kalkuti najcenejše delovne obleke kaki barve, nogavice in spodnje perilo pa na Kitajskem in Japonskem, kjer so občasno kupili tudi kak spominke.¹⁶ Pomorščaki jugoslovanskih tovornih ladij so tedaj v ZDA kupovali rabljena oblačila, v Braziliji in Urugvaju pa ukradene vojaške uniforme. Častniki trgovske mornarice Kraljevine Jugoslavije so v tujini kupovali tudi fotoaparate ter radijske aparate za skupno rabo na ladji, kar je veljalo tudi za častnike avstro-ogrske in drugih mornaric. Da bi se izognili goljufijam prodajalcev, so najraje kupovali v trgovinah. Nekateri častniki so na ladjo prinesli eksotične rastline, s katerimi so okrasili kabine ali jih posadili doma (Marinac 2021b, 819), pogosto pa tudi papige in opice, ki so jim delale družbo in jih zabavale (slika 8).¹⁷

Le če so imeli dovolj denarja, so pomorščaki trgovske mornarice kupili predmete, ki so jih nameravali prinesiti domov. A pred spominskimi predmeti so zlasti člani nižje posadke kupili predmete, ki so jih doma nujno potrebovali. Čeprav je bilo mogoče v Bombaju, Colombu, Singapurju in Hongkongu veliko kupiti, je krmar italijanske luksuzne potniške ladje, ki je plula med Trstom in Šanghajem, Giacomo Ruzzier¹⁸ na potovanju kupil le blago v

12 Intervju, Dimitrij Pahor, izvedla Bogdana Marinac, 23. 6. 2020, 2. 9. 2020.

13 Intervju, Dimitrij Pahor, izvedla Bogdana Marinac, 23. 6. 2020, 2. 9. 2020; intervju, Slavko Franca, izvedli Bogdana Marinac in Snježana Karinja, 20. 5. 2022; intervju Rupert Urška, izvedla Bogdana Marinac, 25. 9. 2020.

14 Častniki vojne mornarice habsburške monarhije so si morali uniforme priskrbeti sami, a so jih naročali v domovini. Podobno je veljalo za pomorščake na potniških ladjah, ki so dobili uniforme ali dodatek zanje (Marinac 2003).

15 Josip Toić je plul s tovorno ladjo Monte Piana manjše italijanske ladijske družbe Navigazione generale Gerolimich & comp v prosti plovbi. Intervju, Josip Toić, izvedla Bogdana Marinac, 6. 9. 1993.

16 Intervju, Josip Toić, izvedla Bogdana Marinac, 6. 9. 1993.

17 Intervju, Dušan Ivančič, izvedla Bogdana Marinac, 14. 12. 1994; intervju, Zorko Tavčar, izvedla Bogdana Marinac, 21. 3. 1994; intervju, Branimir Velkaverh, izvedla Bogdana Marinac, februar 1987.

18 Giacomo Ruzzier je v 30. letih kot krmar plul med Trstom in Šanghajem na italijanskih luksuznih potniških ladjah Conte Rosso in Conte Verde Tržaškega Lloydja.

Slika 8: Častnik stroja Karel Čepregi s svojo opico na ladji Jugoslavskega Lloydja, fotografija, pozna 30. leta 20. stoletja (album fotografij Karla Čepregija, PMSMP).

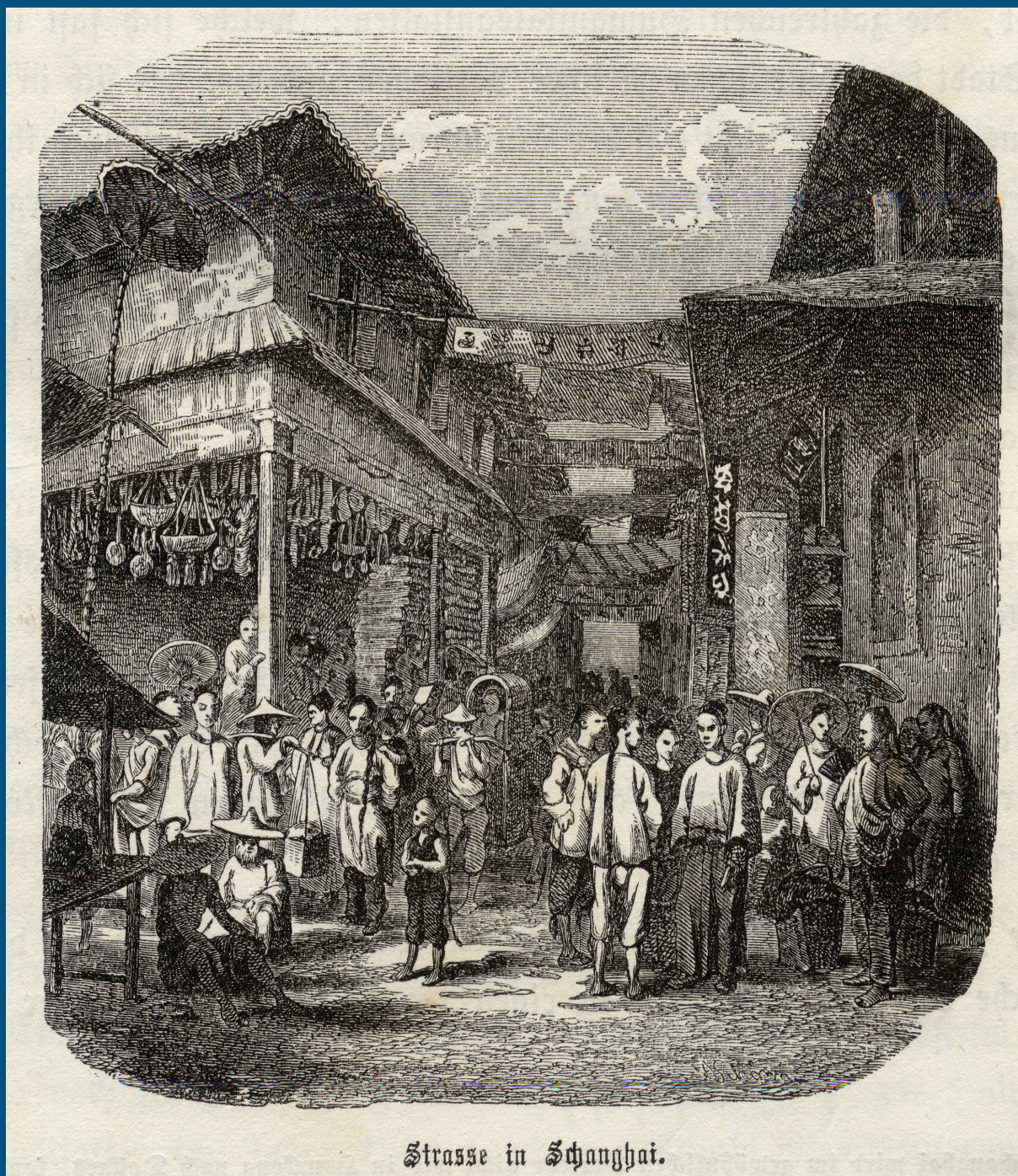
Slika 9: Prodajalna slik in drugih predmetov na Japonskem v 80. letih 19. stoletja, ročno barvan albuminski print, studio v Yokohami, Japonska, obdobje Meiji, pozno 19. stoletje (album s fotografijami iz Japonske in s potovanja v Vzhodno Azijo s korveto Aurora v letih 1886–1888, hrani Bojan Šibenik).

Singapurju, saj je vedel, da bo prišlo prav za otroke. V Singapurju so po njegovem pripovedovanju prodajali kvalitetno blago iz svile in lanu (PMSMP, Ruzzier, Vita e racconti). O prodaji poceni in kvalitetne svile ter porcelana na Kitajskem in Japonskem, zlasti v Hongkongu, Šanghaju in Yokohami, so pripovedovali tako italijanski kot jugoslovanski pomorščaki.¹⁹

19 Intervju, Josip Toić, izvedla Bogdana Marinac, 6. 9. 1993; intervju, Dušan Ivančič, izvedla Bogdana Marinac, 14. 12. 1994; intervju, Zorko Tavčar, izvedla Bogdana Marinac, 21. 3. 1994; intervju, Branimir Velkaverh, izvedla Bogdana Marinac, marec 1987.

Priljubljeni predmeti

Pomorščaki, predvsem častniki habsburške vojne mornarice so s čezoceanskimi potovanji prinašali predmete iz porcelana, brona, slonove kosti, srebra in različne druge eksotične predmete, celo papige. Pogoste so bile perzijske preproge (Dienes 2019, 53–54), ki pa so jih lahko kupili tudi tisti, ki so pluli le po Sredozemskem morju. V zapisih pomorščakov iz slovenskega prostora ni veliko podatkov o njihovih nakupih, a so jih pritegnile številne prodajalne, nekateri pa so si ogledali tudi proizvodnjo. Po navedbi Matije Klinerja je posadka fregate Novara v Hongkongu občudovala trgovine s svilo, izdelki iz slonove kosti in srebrnino (Pismo našega rojaka 1858, 349).

Strasse in Schanghai.

Slika 10: Ulica v Šanghaju leta 1858, ki jo je naslikal uradni slikar odprave fregate Novara v letih 1857–1859 Joseph Selleny (1824–1875) (vir: Viaggio 1863, II., 246).

Del posadke si je v Šanghaju ogledal tovarno porcelana, delavnice svile in proizvodnjo čaja (Viaggio 1863, II., 203–308). Matija Domjan je opazil, da je bilo leta 1900 v Yokohami veliko tovarn finega porcelana, ki so ga prodajali po nizki ceni (Domjan 1912, 158). Viktor Kristan si je v Pekingu ogledal tovarno *cloisonné*. V njegovem dnevniku lahko beremo, da so v Kantonu (Guanzhouu) ulice polne trgovcev s slovinovino, črnim lesom in drugim, da v mestu Chefoo (danes Yantai) prodajajo kvalitetno svilo, v kraju Jiujiang pa lepe vaze iz porcelana in srebrnino. V kraju Nara na Japonskem je opazil prodajo jeklenih mečev, od nakupov pa je omenil le, da so v kitajskem mestu Hankou kupili lepo leopardovo kožo in čaj. Kot je napisal, je bil Kōbe eno največjih trgovskih mest na svetu, a z visokimi cenami (PMSMP, Kristan, dnevnik). Ulice s trgovinami v Yokohami, Kōbeju, Nagasakiju, Hongkongu in Šanghaju so pogoste tudi na razglednicah in fotografijah (PMSMP, zbirke razglednic pomorščakov avstro-ogrske mornarice in Dušana Mayerja) (slika 9).

Pregled zbirk pomorščakov habsburške monarhije je pokazal, da se je pri tistih, ki so bili v Vzhodni Aziji, ne glede na to, koliko krajev po svetu so obiskali, od neevropskih predmetov ohranilo največ predmetov iz Vzhodne Azije. Podobno velja za razglednice in fotografije. Ker ni podatkov o vseh predmetih, ki so jih pomorščaki prinesli s potovanj, ni znano, koliko predmetov se je uničilo ali izgubilo. Na ohranjanje predmetov so razen interesov lastnikov nedvomno vplivali način uporabe predmetov, odpornost materialov, prostor s klimatskimi pogoji in način hranjenja, pa tudi prostorske možnosti za shranjevanje. Večjo količino ohranjenih vzhodnoazijskih predmetov pa lahko pripisujemo tudi pogostejšim oziroma večjim nakupom v Vzhodni Aziji kot v drugih neevropskih krajih.

Če je za pomorščake, ki so se med plovbo najdlje zadržali v Vzhodni Aziji, razumljivo, da so od tam prinesli največ predmetov, o priljubljenosti vzhodnoazijskih predmetov nazorneje govorijo zbirke tistih, ki so se v Vzhodni Aziji ustavili za krajši čas med plovbo okoli sveta ali so bili na več potovanjih v neevropske kraje. Med njimi sta Joseph Berthold in Matija Kliner, ki sta bila na plovbi okoli sveta s

fregato Novara (slika 10). Pri prvem sta se iz tujih krajev ohranila le pladenj s kitajskimi motivi in par japonskih vaz, Matija Kliner pa je Deželnemu muzeju v Ljubljani podaril več predmetov iz Kitajske ter budistični kipec iz Nikobarskih otokov²⁰ (Štrukelj 1982, 139). Vzhodnoazijski predmeti prevladujejo tudi med neevropskimi predmeti Antona Dolenca, Antona Hausa in Frana Vilfana, ki so bili na več čezoceanskih potovanjih (PMSMP, SEM, zasebni arhiv družine Trenz, zbirka fotografij).

O tem, da so pomorščaki cenili predmete iz Vzhodne Azije, govori opis Hongkonga Matije Klinerja: »Prodajavnice (štacune) so napolnjene z najlepšimi in najčudnejšimi rečmi. Tam se nič drugega ne dobi kakor drago svilnato blago, najlepši slo-nokoščeni izrezki, najumetniše izdelana srebrnina itd. Mi Evropejci skor oblišimo o ogledovanju takih lepotij, da ne vemo, kje bi začeli kupovati« (Pismo našega rojaka 1858, 349). Ko je Vinko Vidmar med plovbo okoli sveta s korveto Erzherzog Friedrich leta 1874 priplul v Hongkong, je prijatelju napisal: »Vso Kino bi ti kupil, ako bi imel potrebnih novcev; nadejam se pa ipak, da ti kaj malega iz Kitajskega in Japonskega prinesem v spomin« (Vidmar 1880). O občudovanju trgovin in izdelkov je v svojem dnevniku pisal tudi Viktor Kristan (PMSMP, Kristan, dnevnik). Kot so navajali avstro-ogrski pomorščaki, so jih dežele Vzhodne Azije privlačile bolj kot drugi kraji po svetu, saj so bile najbolj oddaljene, kultura tamkajšnjih prebivalcev pa najbolj drugačna in nepoznana (Pismo našega rojaka 1858, 349; Vidmar 1880; PMSMP, Kristan, dnevnik). Ti predmeti so bili bolj iskani tudi zato, ker so bili težje dosegljivi. Bogato okrašeni vzhodnoazijski predmeti (porcelan, slike, pohištvo itd.) pa so bili v tistem času tudi sicer v Evropi zelo cenjeni in modni zlasti med višjimi sloji (cf. Vampelj Suhadolnik 2019). Zaradi vse pogostejših potovanj ladij habsburške monarhije v Vzhodno Azijo je bilo vse več vzhodnoazijskih predmetov tudi pri višjem meščanskem sloju, zlasti v pristaniških mestih, kot je Trst, kjer so jih tudi prodajali.

20 Po navedbi Pavle Štrukelj je Matija Kliner Deželnemu muzeju za Kranjsko prodal pahljači iz bambusovih listov, kitajske domine, stare novce in moške škornje iz Sanghaja.

Slika 11: Ulice s trgovinami v predelu Yamanokuchi v Nagasakiju, nepopisana razglednica, Japonska, zgodnje 20. stoletje (album razglednic Ivana Lešnika, hrani Milivoj Lešnik).

Slika 12: Japonki pred prodajalno kimonov, fotografija, Japonska, ok. 1908–1910 (zbirka fotografij Antona Ukmarja, PVZP).

Slika 13: Vaza v obliki obredne posode *gu*, kovina, dekoracija z barvnimi emajli v tehniki *cloisonné*, Kitajska, dinastija Qing, pozno 19. stoletje (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Jani Turk)

Slika 14: Del čajnega servisa, ki je bil izdelan za izvoz, porcelan, reliefna dekoracija, nadglazurna poslikava s pozlato, Japonska, obdobje Meiji, začetek 20. stoletja (zapuščina Alojza Tepine, hrani Peter Keršič, foto Sara Glavina).

V Trstu je bil od 40. let 19. stoletja do leta 1890 odprt kitajski kabinet Wünsch, kjer si je bilo mogoče predmete ogledati za plačilo ali jih kupiti (Sarcino 2022). Zagotovo je na prevlado predmetov iz Vzhodne Azije v zbirkah pomorščakov habsburške monarhije vplivala tudi sorazmerno velika ponudba v večjih vzhodnoazijskih pristaniških mestih (sliki 11 in 12). Razen dražjih izdelkov so prodajali tudi cenejše, ki so bili dostopni manj premožnim.

Ker je velika večina ohranjenih predmetov avstro-ogrskih pomorščakov japonskega izvora, lahko ugotavljamo, da je bilo nakupovanje predmetov v tistem času med pomorščaki še bolj razširjeno na Japonskem kot na Kitajskem, oziroma da so te predmete pomorščaki in njihovi sorodniki najdlje hranili. To je še posebej izrazito v zbirkah pomorščakov nižjih činov in pri pomorščakih, ki so domov prinesli manj predmetov. Ti predmeti so bili večinoma prilagojeni okusu in uporabi Evropejcev. Najbolj priljubljeni so bili torej predmeti, ki so jih lahko uporabljali doma, kot

so čajni servisi, vaze, lončki, šatulje, albumi fotografij, pahljače in podobno. Ti pa so bili bolj dostopni na Japonskem kot na Kitajskem, kjer so se pomorščaki zaradi pogostih napadov domačinov na tujcev tudi težje gibal po kopnem. Ohranjeni kitajski predmeti so bili po drugi strani večinoma namenjeni uporabi domačinov (slika 13). Ker je med njimi veliko predmetov, ki so imeli v evropskem prostoru zgolj spominsko ali zbirateljsko vrednost (pribor za kaligrafijo, jedilne palčke, mandarinski klobučni gumbi, stekleničke za njuhanje in drugo), jih najdemo pretežno v zbirkah častnikov oziroma premožnejših pomorščakov (Fran Vilfan, Anton Dolenc). Nakupi teh predmetov so povezani tudi z večjim zanimanjem kupcev za tuje kulture. Skladno s tem so v zbirkah častnikov pogostejši tudi predmeti, ki so bili v času nakupa rabljeni. Med njimi so deli opreme japonskih samurajev, zlasti *kozuke*, ki so jih po odpravi samurajske vojske leta 1873 sami prodajali (sliki 5 in 6 na strani 257), in klobučni gumbi kitajskih mandarinov (slika 1 na strani 227).

Slika 15: Album razglednic s potovanja v Vzhodno Azijo »S. M. S. Leopard 15. IX. 1907–18. IV. 1909« intendantskega častnika Viktorja Kristana (zbirka Viktorja Kristana, PMSMP, foto Jani Turk).

Vendar pa so tako *kozuke* kot mandarinske gumbice v tem obdobju izdelovali tudi za zbiratelje in tujce.

Glede na ohranjene predmete so avstro-ogrski pomorščaki zelo pogosto kupovali bogato poslikane čajne servise in vaze iz porcelana, keramike, medenine ter redkeje v tehniki *cloisonné*. Zlasti predmeti iz Japonske so bili prilagojeni okusu in uporabi Evropejcev, o čemer govorijo ročaji na skodelicah, sladkornice in posodice za mleko (slika 14). Njihove cenejše različice so kupili tudi nekaterih pomorščaki nižjih činov. O predmetih iz porcelana, ki se do danes niso ohranili, pa so pripovedovali dediči mornarjev Karla Mraza, Karla Zevnika in podčastnika Antona Lipovža.²¹ Po navedbi v knjigi o potovanju fregate Novara v letih 1857–1859 so Evropejci najbolj občudovali »razpokan porcelan«, ki pa tedaj ni bil več tako kvaliteten kot nekoč. Starodavni porcelan je bil drag, po nizkih cenah pa so prodajali porcelan s podobami ljudi in živali (*Viaggio II*, 1863, 255). O ugodni prodaji predmetov iz porcelana v Vzhodni Aziji so pripovedovali tudi pomorščaki, ki so bili tam v poznejših obdobjih. Razen pri dedičih ladijskega strojnika avstro-ogrške in italijanske trgovske mornarice Jožefa Spetiča so se podobni čajni

servisi in vaze ohranili tudi pri nekaterih pomorščakih Splošne plovbe, ki so bili tam po letu 1960.

V zbirkah častnikov in podčastnikov avstro-ogrške vojne mornarice najdemo tudi slike, kipe, pladnje, šatulje, albume za fotografije ali razglednice in različne druge predmete, pri častnikih pa tudi kose pohištva, zlasti paravane.

Pomorščaki vseh činov so od konca 19. do srede 20. stoletja najpogosteje kupovali razglednice in fotografije. Razglednice so kupovali zase, za komunikacije na daljavo, za obdarovanje in po naročilu znancev, ki so jih zbirali. Kot spominki so bile priljubljene, ker so bile majhne, lahke, poceni ter dostopne v krajih, kjer so se zadrževali. Številni pomorščaki so jih redno kupovali v obiskanih krajih, kjer so jih pogosto opremili z znamkami in žigi (slika 15). Če so jih nameravali shraniti v albume, ki so jih nekateri kupili na Japonskem, so znamke in žige dodali na slikovno stran razglednic. A iz nekaterih so pozneje odstranili znamke, s čimer so želeli pridobiti nove zbirateljske predmete (PMSMP, Koršič, album; več v Marinac 2021a, 104–108).

Albumi, v katerih so razglednice ali fotografije z enega samega potovanja razporejene kronološko ali po krajih oziroma si sledijo na več straneh v osebnem albumu, so spominski predmeti, ki nadomeščajo ali dopolnjujejo potopise.

21 Intervju, Rudi Mraz, izvedla Bogdana Marinac, 25. 11. 2016; intervju, Bogdan Šavnik, izvedla Bogdana Marinac, 15. 6. 2019; intervju, Adrijan Pavlin, izvedla Bogdana Marinac, 15. 9. 2019.

Slika 16: Stran s fotografijami iz taborišča Aonogahara na Japonskem v albumu fotografij s potovanja v Vzhodno Azijo z ladjo Kaiserin Elisabeth v letih 1914–1920 podčastnika Ivana Lešnika (zapuščina Ivana Lešnika, hrani Milivoj Lešnik, foto Bogdana Marinac).

Slika 17: Fotografija podčastnika Antona Lipovža v kitajskih oblačilih na ladji Kaiserin Elisabeth na Kitajskem, fotografija, 1913 ali 1914 (Hrvatski pomorski muzej Split).

Slika 18: Spominska vezenina Karola Križmana z motivom torpedne križarke Kaiserin Elisabeth med tajfunom, ki jo je zajel med Singapurjem in Hongkongom oktobra 1905, svilena vezenina na svilo, Japonska, obdobje Meiji, 1905–1908 (Umetnostnozgodovinska zbirka, PMSMP, foto Jani Turk).

S tem namenom so nekateri lastniki fotografije opremili z razlago (Ivan Lešnik (slika 16), Ivan Kristan, Mirko Božič). Konec 19. stoletja, ko razglednice še niso bile zelo razširjene, so pomorščaki pogosteje kupovali fotografije (PMSMP, Dolenc, album fotografij). To je bilo razširjeno še po prvi svetovni vojni, ko jih je na Japonskem kupil častnik jugoslovanske trgovske mornarice Dušan Mayer. Kupljene so verjetno tudi fotografije prizorov bojev med drugo svetovno vojno na Kitajskem v albumu častnika na tovornih ladjah Kraljevine Jugoslavije Karla Čepregija. Kupovanje in zbiranje razglednic je bilo med pomorščaki razširjeno še po drugi svetovni vojni, a je počasi upadalo. Skoraj vsi

pa so tedaj v albumih hranili fotografije s potovanj, ki so jih posneli pomorščaki.

Že v prvem desetletju 20. stoletja so si nekateri častniki kupili fotoaparate. Amaterske fotografije so bile slabše kakovosti kot kupljene, a so kazale veliko bolj realno sliko tega, kar so pomorščaki videli in doživeli. Imele so tudi večjo spominsko vrednost, posebno če so na njih sami ali so jih sami fotografirali (Marinac 2021a). To velja tudi za fotografije pomorščakov v kitajskih in japonskih oblačilih, ki so bile razširjene v obdobju Avstro-Ogrske. Fotografija Viktorja Kristana v kimonu je nastala v japonskem studiu, podčastniki Alojz Tepina, Anton Lipovž (slika 17) in številni drugi pa so se

v kitajskih oblačilih fotografirali na ladji (PMSMP, Lipovž; PMSMP, Kristan; Hrvatski pomorski muzej Split, Lipovž).

Med predmete, ki imajo prvenstveno spominsko funkcijo, lahko poleg nekaterih fotografij in razglednic ter albumov z njimi uvrščamo svilene spominske vezenine pomorščakov. Častniki avstro-ogrške vojne mornarice so kupovali vezenine na svilo s kitajskimi in japonskimi motivi, med katerimi so tudi vezenine za kitajska oblačila. Med podčastniki in mornarji pa so bile razširjene spominske vezenine, ki so jih zlasti na Japonskem izdelali po njihovem naročilu ter so imele osebni in domoljubni pridih. Na njih so navadno vezene aplikacije zastav držav, ki so imele ozemlja na Kitajskem, z avstro-ogrsko zastavo v ospredju, vezenina ladje, na kateri je pomorščak plul, vezenina orla ali avstro-ogrškega grba z orlom ter fotografija naročnika. Vezenine slovenskih pomorščakov imajo slovenske ali nemške napise z imenom pomorščaka in ladje, letnicami potovanja ter razlago, da je bila vezenina izdelana v spomin na potovanje. Nekoliko manj razširjene so samostojne vezenine ladij ali drugih pomorskih motivov z napisom. Med njimi je vezenina ladje Franz Joseph I med tajfunom Karola Križmana (slika 18).

Svilene spominske vezenine so začeli na Japonskem izdelovati pred letom 1870, sprva v Yokohami in Nagasakiju po naročilu pomorščakov iz ZDA, pozneje pa tudi za druge evropske pomorščake in v drugih mestih (Tokio, Kjoto itd.). V Nagasakiju sta jih med drugimi izdelovala Hanzaburo Imamura, pozneje Hakusui, v Yokohami pa družba George Washington, katere prvi lastnik je bil G. Fukuchi (McDermott in Pollard 2013, 74–77). Vezenino Leopolda Vojeta, ki je bila izdelana leta 1916, ko je bil zaprt v taborišču Narashino, pa je po njegovi pripovedi izdelal Japonec Jamota (Yamota?) (slika 30 na strani 81) (PMSMP, inventarna knjiga). Družba George Washington ter nekateri drugi so hranili kataloge s predlogami. Nekatere aplikacije ter cele vezenine s praznim prostorom za dodajanje fotografij ali vezenin so izdelali že vnaprej. Čeprav so bili motivi, tehnike in načini izdelave na videz zahodni, so bile vezenine izdelane v tradicionalnih japonskih tehnikah in

večinoma vrhunske kakovosti. Družba George Washington je tujcem ponujala tudi svilene viseče zvitke (jp. *kakejiku*), japonske slike, izdelavo portretov, božične voščilnice in drugo (McDermott in Pollard 2013, 75–77). Nekaj voščilnic z japonskimi motivi hrani Pomorski muzej Piran, kjer so se ohranile tudi vezenine Karola Križmana in Leopolda Vojeta. Dediči pa še vedno hranijo vezenine podčastnika Karla Mraza (slika 19) (Marinac 2017, 110–112), Simona Daneva in Rafaela Semca (Ivašič 2019, 655–659). Tovrstne vezenine hranijo tudi v drugih pomorskih muzejih na vzhodni jadranski obali (v Splitu, Pulju, Kotorju itd.) ter v številnih pomorskih muzejih in pri zasebnikih po Evropi in ZDA.

Po pripovedovanju dedičev pomorščakov na Tržaškem naj bi pomorščaki vezenine izdelovali sami (Ivašič 2019, 655–659). V to je bil prepričan tudi sin Karla Mraza.²² Čeprav ni dvoma o tem, da so bile vezenine kupljene na Japonskem, nevede izvezen napis na vezenini Karla Mraza potrjuje domnevo, da je napis izvezel sam ter da so nekateri pomorščaki vezenine dokončali sami in na ta način privarčevali pri nakupu. Napis brez presledkov med črkami in z napakami na vezenini Karola Križmana pa dokazuje, da ga je izdelal Japonec, ki ni poznal pisave s črkami (slika 18). Mornarjem in podčastnikom šivanje ni bilo tuje, saj so si morali na ladji sami krpiti oblačila (Marinac 2003, 22–23, 45) (slika 21). Tako si je podčastnik Franc Pikon na zadnjo stran svojih mornariških kopalk z bombažnimi nitmi izvezel avstro-ogrsko ladjo Zenta kot spomin na preživel brodolom na jugu Jadrana ob napadu francoske flote 16. avgusta 1914²³ (PMSMP) (slika 20).

Izdelovanje vezenin s pomorskimi motivi je bilo razširjeno tudi med drugimi evropskimi in ameriškimi pomorščaki. Po ugotovitvah Katherine E. Manley (2023) je bilo vezenje v prostem času na ladjah še bolj razširjeno v času lesenih jadrnic, ko so mornarji razen uniform šivali tudi jadra. V drugi polovici 19. stoletja pa so zaradi prevlade ladij na parni pogon vse redkeje šivali jadra, s čimer so se izgubljale njihove šiviljske spretnosti, na ladji pa so tudi težje našli materiale zanje (Inside the Collections 2022).

22 Intervju, Rudi Mraz, izvedla Bogdana Marinac, 25. 11. 2016.

23 Intervju, Saša Sotošek, izvedla Bogdana Marinac, 10. 4. 2024.

Slika 19: Spominska vezenina na potovanje v Vzhodno Azijo s torpedno križarko Kaiserin Elisabeth v letih 1904–1905 Karla Mraza, Japonska, obdobje Meiji, 1905 (zapuščina Karla Mraza, hranil Rudi Mraz, foto Peter Cigler).

Slika 20: Kopalne hlače mornarja avstro-ogrske vojne mornarice, na katere je podčastnik Franc Pikon izvezel motiv avstro-ogrske vojaške ladje Zenta, bombaž, vezenina, Črna gora ali Avstro-Ogrska, ok. 1914 (zbirka avstro-ogrske vojne mornarice, PMSMP, foto Jani Turk).

Japonske vezenine, ki so nadomeščale vezenine, ki so jih pomorščaki pred tem izdelovali sami, so se po videzu in materialu od njih razlikovale. Zaradi razmeroma visoke cene niso bile vsem dostopne. Oboje pa so imele namen spominjanja. Pomorščaki so jih doma uokvirili in obesili na steno.

Po razpadu monarhije pomorščaki iz slovenskega etničnega prostora iz Vzhodne Azije niso več prinašali japonskih spominskih vezenin, saj ladje vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije niso plule v Vzhodno Azijo, med častniki trgovske mornarice pa niso bile priljubljene. Vendar pa nanje spominjajo

slike plovil v različnih tehnikah z grbom mornarice in fotografijo pomorščaka, ki so jih pomorščaki vojne mornarice izdelali sami (slika 22) (PMSMP, fototeka).

V 19. stoletju je postalo v Evropi razširjeno shranjevanje predmetov z namenom spominjanja osebnega življenja. Spominski predmeti so takrat postali komercialna vrednota (Habinc 2004, 37–38). Pomorščaki pa so kot spomin na potovanje ali bivanje v mornarici tudi sami izdelovali spominske predmete ali shranjevali predmete, ki so jih pridobili ob različnih priložnostih. Viktor Kristan je vabila na

Slika 21: Pomorščaki med šivanjem in krpanjem uniform na krovu korvete Donau med plovbo, fotografija, 1894–1895 (album fotografij S. M. S. Donau 1894–1895 Metoda Kocha, hrani PMSMP).

Slika 22: Slika plovil in vojnih letal vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije, ki jo je kot spomin na služenje v mornarici hranil Leopold Sterle (zapuščina Leopolda Sterleta, hranil Jadran Sterle).

sprejeme, jedilne liste, vozovnice, programe prireditelj, osebne vizitke tujcev in znake japonske pisave zalepil v album fotografij s potovanja v Vzhodno Azijo (slika 23). Vizitko guvernerja Hirošime in vozovnico za vlak po Kitajski je shranil tudi Anton Dolenc. Ivan Lešnik je shranil delce granat iz nemško-japonske vojne, oznake z uniform, svojo razpoznavno zapestnico ter našitek za majico z oznako športnega društva Aonogahara, v katerem je bil aktiven v japonskem taborišču za vojne ujetnike Aonogahara med prvo svetovno vojno (slika 24). Zanimiva je tudi risba s pesmijo v lesenem okvirju v obliki vhoda v šintoistično svetišče *torii* iz zbirke Frana Vilfana, ki je bila po ugotovitvi Chikako Shigemori Bučar izdelana kot spominek za gledalce predstave v svetišču.²⁴

24 Pisna komunikacija s Chikako Shigemori Bučar, november 2016.

Ohranjeni vzhodnoazijski predmeti v zbirkah pomorščakov kljub temu, da ne vemo, koliko in kateri so se medtem izgubili, potrjujejo pisne in ustne vire, ki nakazujejo na to, da so pomorščaki v vseh obravnavanih obdobjih cenili izdelke iz Vzhodne Azije, da je bilo kupovanje teh predmetov zlasti v obdobju Avstro-Ogrske bolj razširjeno kot kupovanje spominkov v drugih neevropskih krajih ter da so pomorščaki iz Vzhodne Azije razen razglednic in fotografij najraje prinašali čajne servise in vaze iz porcelana in keramike, svilene izdelke, zlasti veznine, lakirane predmete, slike in kipce, častniki pa tudi kose pohištva, zlasti paravane, in umetnine. S pomočjo ohranjenih predmetov lahko ugotovimo, da so pomorščaki pogosteje kupovali na Japonskem, kjer so bili zahodnim kupcem namenjeni predmeti še bolj dostopni kot na Kitajskem, od koder so pogosteje prinašali predmete, izdelane za domačine.

Slika 23: Osebne vizitke ljudi, ki jih je Viktor Kristan v letih 1907–1909 spoznal v Vzhodni Aziji (album fotografij Viktorja Kristana, PMSMP).

Slika 24: Emblem za majico Športnega društva Aonogahara Ivana Lešnika, Japonska, 1917 (zbirka Ivana Lešnika, PMSMP).

Na pogostejše nakupe na Japonskem pa so gotovo vplivale tudi boljše varnostne razmere na Japonskem kot na Kitajskem. Zaradi redkejših postankov avstro-ogrskih ladij v Koreji ter domnevno tamkajšnje slabše ponudbe med ohranjenimi predmeti z izjemo petnajstih razglednic in fotografij ni korejskih predmetov. Domnevno korejska skrinja je vidna le na fotografiji stanovanja Antona Hausa.

Velikost vzhodnoazijskih zbirk pri pomorščakih ustreza socialnemu statusu, činu in zaslužku pomorščakov, izbor predmetov pa tudi njihovemu poznavanju tujih kultur. V zbirkah se odraža tudi vpliv družbenopolitičnih razmer, zlasti vojn doma in v državah Vzhodne Azije.